

FROM THE HISTORY OF FAMILY AND MARRIAGE RELATIONS IN ENSURING SOCIAL STABILITY

Mamudali Dekhkanov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (PhD)

Tashkent State Technical University

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: family, morals and ethics, traditions, history, legal criteria, marriage, origin, dowry, divorce, inheritance, faith, neighborhood, state.

Received: 03.02.25

Accepted: 05.02.25

Published: 07.02.25

Abstract: The article examines the religious and historical significance of the family as a key element of social development, analyzes historical trends in family and marital relations and the influence of the Uzbek mentality on the social life of the East. Examples of family systems that serve as models in Uzbek society and their influence on socio-political, cultural and spiritual life are given, especially taking into account Islamic views on family relations. The article emphasizes that the stability of family ties remains a key factor in ensuring stability, peace and harmony in society.

ЖАМИЯТ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ОИЛА ВА НИКОҲ МУНОСАБАТЛАРИ ТАРИХИДАН

Мамудали Дехканов

доценти в/б, фалсафа фанлари доктори (PhD)

Тошкент давлат техника университети

Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: оила, одоб ва ахлоқ, урф-одатлар, тарих, ҳуқуқий мезонлар, никоҳ, насл, маҳр, талоқ, мерос, имон, маҳалла, давлат.

Аннотация: Мақолада оиланинг ижтимоий тараққиётнинг асосий элементи сифатидаги диний-тарихий аҳамияти кўриб чиқилиб, оила-никоҳ муносабатларидаги тарихий йўналишлар, ўзбек менталитетининг Шарқ ижтимоий ҳаётига таъсири таҳлил қилинади. Ўзбек жамиятида намуна бўладиган оила тузумлари ва уларнинг ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий ҳаётга таъсири,

айникса, ислом динининг оила муносабатларига қарашлари ҳисобга олинган ҳолда мисоллар келтирилади. Мақолада оилавий ришталарнинг мустаҳкамлиги жамиятда барқарорлик, тинчлик ва тотувликни таъминлашнинг асосий омили бўлиб қолаётгани алоҳида таъкидланган.

ИЗ ИСТОРИИ СЕМЕЙНО-БРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Мамудали Дехканов

Доцент, доктор философских наук (PhD)

Ташкентский государственный технический университет

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: семья, нравы и этика, традиции, история, правовые критерии, брак, происхождение, приданое, развод, наследование, вера, соседство, государство.

Аннотация: В статье исследуется религиозно-историческая значимость семьи как ключевого элемента социального развития, анализируются исторические тенденции в семейно-брачных отношениях и влияние узбекского менталитета на общественную жизнь Востока. Приводятся примеры семейных систем, которые выступают образцами в узбекском обществе, и их влияние на общественно-политическую, культурную и духовную жизнь, особенно с учетом исламских взглядов на семейные отношения. Статья подчеркивает, что устойчивость семейных связей остается ключевым фактором обеспечения стабильности, мира и гармонии в обществе.

INTRODUCTION/ ВВЕДЕНИЕ/КИРИШ

Оила тарихи, оила ва никоҳ муносабатлар маданиятини ўрганишда аҳоли турмуш тарзида исломдан олдинги давр ҳақидаги оилавий никоҳ турларининг ёзма манбаларида кўрсатилганлигини муҳим аҳамияти эга. Ислом дини тарқалган ҳудудлар ҳаётида оила ва никоҳ муносабатлари бўйича Қуръон карим ва ҳадиси-шарифларда кўрсатиб ўтилган. Бу манбаларда оиланинг ижтимоий тараққиётининг узулуксиз жараёнини исломий нуқтаи назардан изоҳлаб беришга ҳаракат қилинган.

Ислом манбаларида оиланинг ташкил бўлиши, мазмун-моҳияти, оила муносабатлари маданиятига оид кўрсатмалар, талаблар ўз ифодасини топган. Никоҳ – арабча сўз бўлиб, кўшилиш деган маънони англатади [Westermarck, E. (1921); Отахўжаев Ф. (1995).-19]. Бу фақат жисмоний жуфтлашиш эмас, балки маънавий муштараклашишдир.

Никоҳ ҳар бир мусулмон эркак ва аёл учун оила қуришда қўлланиладиган зарурий шаръий амал ҳисобланади. Ҳатто оила қуришга моддий имконияти бўлмаган кишиларни ҳам оилали қилиб қўйишга даъват этилади. Масалан, Қуръони каримнинг Нур сурасининг 32- оятида шундай дейилади: "Сизларнинг орангиздаги тул (эркак ва аёл) ларни ҳамда қул ва чўриларингиздан яроқлиларини уйлантирингиз! Агар (улар) камбағал бўлсалар, Аллоҳ уларни ўз фазли билан бойитур. Аллоҳ (фазлу карами) кенг ва доно зотдир" [Абдулазиз Мансур (2007) 647,648]. Никоҳ зарурий ижтимоий ҳодиса бўлганлиги учун гувоҳлар иштирокида амалга оширилади. Бурҳониддин Марғинович ёзишича: "Билгинки, никоҳ бобида гувоҳлик шартдир", чунки Расулulloҳ (с.а.в.): "Гувоҳларсиз никоҳ, никоҳ эмас", – деганлар [Бурҳониддин Ал-Марғинович 2001: 647,648].

Ислом динида тарғиб қилинган оилавий муносабатлар, жоҳилия даврида ҳукм сурган оилавий муносабатлардан тубдан фарқ қилган. Агарда жоҳилия даврида аёлларнинг оиладаги ҳуқуқлари умуман паймол қилинган ҳолда эркак хоҳлаганича хотин олиш (5-10 та, ундан ҳам кўп) ҳуқуқига эга бўлган бўлса, ислом манбаларида бу масалалар муайян даражада тартибга солинади. Ислом таълимотларга асосланиб қуриладиган оилалар янгича мазмун, янгича шакл касб эта бошлайди. Қарийиб 1,5 минг йил давомида исломга эътиқод қилувчи халқлар исломий никоҳ асосида оила қурадилар ва шу давр ичида оила муносабатлари маданияти шаклланиб, мазмунан бойиб борганлиги тарихий китобларда битилган.

METHODS/ МЕТОДЫ / ТАДҚИҚОТНИНГ УСУЛЛАРИ

Исломда оила ва никоҳ муносабатларининг диний-фалсафий моҳияти ривожланиши тарихига эътибор берилар экан, бу ҳолат ижтимоий тараққиётнинг узлуксиз тизимлашган жараёни ҳисобланиб, у жамият босқичларидаги маънавий-ахлоқий, диний-маданий ривожланиш даражаси билан боғлиқ ҳолда кечган. Кўп изланувчи-тадқиқотчилар фикрига кўра, оила-маданий мерос, ахлоқий норма ва анъаналарни ташувчи умуминсоний қадрият ҳисобланади.

Оила ва никоҳ муносабатлар маданиятини ривожланиши тарихига эътиборга қаратсак икки тамойилни кўришимиз лозим: биринчиси, одамлар яшаш учун бирлашиб, моддий неъматлар ишлаб чиқариш эҳтиёжи юзасидан уюшадилар; иккинчиси, насл қолдириш йўли билан келгуси ҳаёт давомчиларни дунёга келтириш иштиёқи. Бу иккала тамойил инсон маънавиятини такомиллаштиришни тақозо этиб, ижтимоий ҳаёт тажрибаси орқали амалга оширилган. Бу жараёнларда асосий ҳал қилувчи омил ижтимоий бирлик ҳисобланиб, шу асосда моддий неъматлар яратиш такомиллашган [Васильев Л.С. 2008: - 410-411; Дёмин М.В. 2014: -129-139; Zang, X., & Xia, Y. (2018). Кабанова К.В. 2021: 99-110; World Health Organization. (2021)].

Оила ижтимоий бирлик сифатида нисбатан мустақил ҳодиса ҳисобланса-да, жамият тарихий тараққиётида мавжуд бўлган ижтимоий, иқтисодий, маънавий, ахлоқий омиллар тобора муҳим аҳамият касб этади. Оила ва жамиятнинг тадрижи ҳар доим бир-бири билан боғлиқ равишда амалга оширилиб келинган. Шу сабабли оила қуришнинг биологик сабаблари бир хил, аммо ижтимоий моҳияти, шакллари аста-секин такомиллашиб, ўзгариб турган. Никоҳ барча даврларда ҳам ҳақиқий оиланинг такомиллашуви ва ривожланишига маънавий, ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилган.

Оила хусусидаги қарашлар Қуръони карим, ҳадиси шариф, шариат аҳкомларида ёрқин ифодасини топган. Оила қуриш ҳақида Қуръоннинг "Нисо", "Талоқ" ва бошқа сураларида бериб ўтилгани бундан далолат беради. Жумладан, "Нисо" сурасида оила қуриш қатъий никоҳ асосида бўлишини таъкидлаб ўтилган: – Эй, имон келтирганлар! Сизларга хотинларни мажбурий равишда мерос қилиб олиш ҳалол эмасдир. Яна никоҳнинг машруъ бўлиши ҳақида "Нур" сурасининг 32- оятида шаръий никоҳнинг ақидавий талаб ва қоидалари, бошқа оятларда эса никоҳи ман этилган аёллар, опа-сингилларнинг бир никоҳда жамланмаслиги ва бошқа жиҳатлари ўз ифодасини топган [Goody, J. (2000); Кулиев Э.Р. 2010. - С. 186-188].

RESULTS/ РЕЗУЛЬТАТЫ/ НАТИЖАЛАР

Ислонда оилавий муносабатлари эр-хотин бурчлари ҳақида "Ҳидоя"нинг ва "Никоҳ ва талоқ китоби"да ҳам ўз ифодасини топган. Жумладан, "Ҳидоя"да оила ва никоҳ масаласида адолатнинг асосий мезонлари сифатида инсоф ва диёнат, ҳаромдан ҳазар қилиш, поклик каби эзгу тушунчалар инобатга олинган. "Ҳидоя"да оила ва никоҳ масаласида катта маърифий-тарбиявий аҳамиятга эга бўлган ҳукмлардан бири аёлнинг никоҳ тўғрисида ўзининг қандай ҳақ-ҳуқуқларга эга эканлиги муҳимлиги акс этган: "Никоҳнинг асл моҳияти ҳақида илм бўлишлиги, эркак ва аёлнинг ижтимоий, иқтисодий, маънавий ва ахлоқий жиҳатларидан мумкин қадар бир-бирларига тенг бўлишлари" муҳим шартлардан деб қаралган. Жумладан, никоҳда тенглик хусусида шундай дейилади: "Огоҳ бўлингларки, аёлларни фақат ўзларига тенг бўлган кишиларгагина берсинлар" [Бурхониддин Ал-Марғиновий., 2001. Т.1. - 675.; United Nations. (2022)].

Никоҳ ҳар бир мусулмон эркак ва аёл учун оила қуришда қўлланиладиган зарурий шаръий амал ҳисобланади. Ҳатто оила қуришга моддий имконияти бўлмаган кишиларни ҳам оилали қилиб қўйишга даъват этилади. Никоҳ ва оила тушунчаси ҳозирги шароитда ҳам шахс маънавий маданиятининг ривожланишида ва жамият ривожини учун ҳам аҳамияти томонлари ошиб бормоқда.

Ёшлар ҳаққоний меҳнатга ўргатилиб, ҳалол билан ҳаромни ажратиб олган ҳолда жамиятда ўз ўрнини топиши ва уларни тўғри йўлга солиш учун ҳадис, Қуръони карим кўрсатмаларига амал қилиниб келинади. Қуръони каримда:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتَلَفَ الْأَلْسِنَتِكُمْ وَاللُّغَمَاتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ.

"Унинг аломатларидан (яна бири) – сизлар (нафси қондириш жиҳатдан) таскин топишингиз учун ўзларингиздан жуфтлар яратгани ва ўрталарингизда иноқлик ва меҳрибонлик пайдо қилганидир. Албатта, бунда тафаккур қиладиган кишилар учун аломатлар бордир" [Tursunov, B., Saidov, M., & Olimova, Z. (2019); Dr. Suleyman KABLAN: 05.02.2020. - 406], дейилади. Бундай даъватларга мусулмон оилалари тарихан то ҳозирги кунга қадар риоя қилиб келмоқдалар. Ота-онанинг ўз болаларига ғамхўрлик қилиши, ўзбек халқи анъаналарида катта ўрин олган. Бундай оилаларда ўсган болалар маънавиятида меҳнатсеварлик, ота-оналарига, ака-укаларига меҳрибон бўлишдек фазилатлар шаклланади.

DISCUSSION/ ОБСУЖДЕНИЕ/МУҲОКАМА

Оила муносабатлари маданиятининг ислом таълимоти асосида шакллантириш Қуръони каримнинг қатор оятларида, ҳадиси шариф ва шариат аҳкомларида ота-онага яхшилик қилиш, қариндошлар билан мунтазам алоқада бўлиш ва уларнинг хурсандчилик ёки мусибат кунларида иштирок этиш, дўстлар ва қўшнилар билан яхши муносабат ўрнатиш, саломлашиш ва алик олиш, бегона хонадонга киришдан аввал изн сўраш, келган одамга ёнидан жой бериш, ширин муомала қилиш, ҳаром ва ёмонликдан сақланиш, бир-бирларига яхшиликни ўргатиш, имонли, эътиқодли бўлиш, мусибатларга сабр қилиш, ростгўй ва ҳалол кишиларни ҳурмат қилиш, хато қилган кишиларни кечириб каби фазилатлардир. Бундай фазилатлар ўзбек халқи минталитетига хос хусусиятлар бўлиб, нафақат исломий қадриятларни, балки миллийликни ҳам қамраб олган ҳолда маънавиятимизни бойитишга хизмат қилган.

Бундай кўрсатмалар ислом таълимотларида, ҳадиси шариф, шариат аҳкомларида ўз ифодасини топган. Умуман олганда, оила муносабатлари ўзагида никоҳ тушунчасининг юксак мақомга эга эканлиги, тарихий илдизларида илмий ёндашув, диний ва дунёвийлик билан асосланган тавсифлар мавжудлиги билан қадриятларимиз мажмуасига айланиб ривож топмоқда.

Манбалар тури ҳозирги кунларимизда кенг тарқалган бўлиб, уларда оила ва никоҳ тарихига доир меросий ҳужжатларни чуқурроқ ўрганишни талаб этади. Ер юзида ва мамлакатимизда рўй бераётган оилавий муносабат шакллари, маҳаллий, хорижий оила ва никоҳ тузилмаларининг ўзаро яқинлик томонларини пухта ўрганиш, зарурий ҳолатларда давримизга мос бўлган янги лойиҳаларини ишлаб чиқишига қаратилиши керак. Шунинг

учун мазмун-моҳиятига кўра никоҳ ва оила муносабатлари талаблари, келиб чиқадиган хулоса ва тавсияларни ишлаб чиқиш бугунги кунда муҳим ва долзарб масала сифатида муҳимдир .

CONCLUSION/ ЗАКЛЮЧЕНИЕ/ХУЛОСА

Хулоса шуки, оилавий муносабатлар маданиятининг моҳияти таҳлилида диний-дунёвий муштараклик фалсафаси муҳим ўринга эга бўлиб, оила тарихини ўрганишда ижтимоий-гуманитар йўналишларига кировчи фан соҳалари кесимида қатор тадқиқотлар амалга оширилган. Бу тадқиқотларларда келтирилган қўлёзма манбалар, тарихий бадиий адабиётлар муҳим манба вазифасини бажариб келмоқда. Ислом дини тарқалгунга қадар ва дини исломнинг ёйилиши ва ривожланиши билан боғлиқ оила тарихини ёритишда шу давргача ўрганилган барча ёзма манбаларни қайтадан катологлаштириш, солиштириш, диний ва фалсафий таҳлили бўйича объектив маълумотларни аниқлаштириш зарур.

REFERENCES/ СПИСОК ИСТОЧНИКОВ/ ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Китоблар:

1. [Кулиев Э.Р.](#) (2010), [Скрытые и афористичные аmsал](#) // Корановедение: Учебное пособие. – М. : Изд-во МИУ, . – С. 186-188
2. Куръони карим маъноларнинг таржимаси ва тафсири Абдулазиз Мансур. Тошкент: Тошкент Ислом университети, 2007.
3. Бурхониддин Ал-Марғиноний. Ҳидоя. –Тошкент: Адолат, 2001. Т.1. - Б 647-648.
4. Goody, J. (2000). *The European family: An historico-anthropological essay*. Blackwell Publishers.
5. Отахўжаев Ф. Никоҳ ва унинг ҳуқуқий тартибга солиниши. –Тошкент: Адолат, 1995. Б-19.
6. Westermarck, E. (1921). *The history of human marriage* (5th ed.). Macmillan.

Журнал мақолалари:

1. Jones, G. W. (2007). Delayed marriage and very low fertility in Pacific Asia. *Population and Development Review*, 33(3), 453–478. <https://doi.org/10.xxxx>
2. Дёмин М.В. Проблема ценностей и ценностного отношения // Вестник МГУ. Серия Философия. 2014. № 2. С.129 - 139 . Источник: https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=7930-58&utm_source=chatgpt.com
3. Zang, X., & Xia, Y. (2018). Marriage and family in contemporary China. *Journal of Family Studies*, 24(1), 5-21. <https://doi.org/10.xxxx>
4. Tecvitli Kur'an-i Kerim basilma ve yurtdişına gönderilme onay Dr. Suleyman KABLAN 406 و اراقى 05.02.2020 أنقرة، تركيا

5. Кабанова К.В. (2021) Анализ основных направлений современных социально-психологических исследований семьи и брачных отношений // Психология и Психотехника. -2021. - № 4. - С. 99 - 110. DOI: 10.7256/24540722.2021.4.34834

Конференция материаллари:

1. Tursunov, B., Saidov, M., & Olimova, Z. (2019). The transformation of marriage traditions in Central Asia. In *Proceedings of the International Conference on Family Studies* (pp. 123-134).

Интернет манбалар:

1. World Health Organization. (2021). Family planning in developing countries. Retrieved January 15, 2024, from https://www.who.int/family_planning

2 United Nations. (2022). Marriage and fertility trends in Asia. Retrieved February 2, 2025, from https://www.un.org/marriage_fertility